

تحلیل مضمون جهاد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۱۲

تاریخ تأیید: ۱۴۰۱/۲/۱۰

آسیه مهدی پور^۱

بسیاری جهاد را جنگ در راه خدا برای دفاع از دین و مبارزه با ظلم و بی‌عدالتی می‌دانند، اما با بررسی دقیق‌تر می‌توان به طیفی از معانی و برداشت‌های گوناگون از این آموزه مهم دینی دست یافت که دارای ابعاد فردی و اجتماعی است؛ ظرفیت‌های اجتماعی و غیرنظامی فریضه جهاد جدی‌تر به‌نظر می‌رسد. هدف پژوهش حاضر تبیین مفهوم جهاد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای است. داده‌های پژوهشی از بیانات ایشان طی سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۰ انتخاب و با رویکرد کیفی و با استفاده از روش شبکه مضامین تحلیل شده‌است. تحلیل مضمون شبکه‌ای در سه گام استخراج مضامین پایه‌ای، سازمان‌دهنده و فراگیر و در نهایت مضامین فراگیر را به‌عنوان یافته‌های نهایی مورد تحلیل قرار می‌دهد. پنج مضمون فراگیر شناسایی شده جهاد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای نشان می‌دهد جهاد آموزه‌ای بنیادی و فریضه‌ای الهی است که در همه ابعاد زندگی انسان نقش کلیدی ایفا می‌کند. جهاد با مفاهیمی هم‌چون خودسازی و دگرسازی، مسئولیت اجتماعی و امر به معروف و نهی از منکر، مبارزه با هرگونه مانع و دشمن و نیز تلاش برای دست‌یابی به جامعه‌ای آباد و عدالت‌محور پیوندی عمیق و محکم دارد. در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای جامعه‌ای که در آن جهاد نباشد، جامعه‌ای تنبل و بی‌تفاوت است که همواره عقب‌مانده و شکست‌خورده باقی می‌ماند. از نظر ایشان رمز پیروزی و نجات در مقابل ظالمان و استکبار، توجه به جهاد در همه ابعاد زندگی است.

کلیدواژه‌ها: آیت‌الله خامنه‌ای، تحلیل مضمون، جهاد، خودسازی، مسئولیت اجتماعی.

۱. استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران
(assmahdipour@scu.ac.ir)

پیشرفت و تمدن‌سازی همواره بر اصول و ارزش‌های یک جامعه بنا می‌شود. در این میان آموزه‌های دینی منبع اصلی قوام‌بخش ارزش‌ها و الگوهای پیشرفت یک جامعه است. جهاد به‌عنوان یکی از آموزه‌های مهم اسلامی در اندیشه شیعی و به‌ویژه گفتمان انقلاب اسلامی در این زمینه دارای ظرفیت عملی است. توجه به ابعاد مختلف جهاد به‌عنوان الگوی مبارزه با موانع و مشکلات و نیز ایجاد زمینه‌های فردی و اجتماعی پیشرفت و تمدن‌سازی در جوامع اسلامی ضروری است.

توجه به نقش چند بعدی آموزه‌های دینی و اهمیت راهبردی آن در برسازای جامعه مبتنی بر عدالت و پیشرفت اهمیت نظری و راهبردی دارد. بنابراین تبیین مفهوم جهاد و کشف ظرفیت‌های گسترده اجتماعی آن علاوه بر ارائه الگوی نظری بومی می‌تواند در سیاست‌گذاری راهبردی پیشرفت اجتماعی مورد توجه قرار گیرد. خلأ نظری نقش سازنده آموزه‌های دینی از جمله جهاد در ایجاد پیشرفت و آبادانی از یک سو و نیز ارائه برداشت‌های سخت‌افزاری و غالباً نظامی دیدن آموزه جهاد موجب به حاشیه‌رفتن نقش تعیین‌کننده این فریضه دینی در جوامع اسلامی شده است. از سوی دیگر آسیب‌های مختلف از جمله بی‌تفاوتی اجتماعی و فرسایش سرمایه اجتماعی ضرورت واکاوی ظرفیت‌های اجتماعی آموزه‌های دینی از جمله جهاد را اجتناب‌ناپذیر می‌نماید.

هدف اصلی این مقاله توسعه و تقویت دانش بومی جهاد است؛ برای همین اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان مبنای تحلیل انتخاب شده است. کمک به جریان تحلیل علمی در کشور با محوریت اندیشه‌های ایشان و تقویت نقش دانشگاه‌ها در مطالعات راهبردی، از جمله اهداف فرعی این پژوهش هستند. لذا با طرح این سؤال که مضامین فراگیر جهاد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای کدامند؟ و اساساً جهاد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای دارای چه ابعادی است؟ پژوهش حاضر را دنبال خواهیم کرد.

در این پژوهش با استفاده از روش تحلیل مضمون شبکه‌ای طی سه گام، ابتدا مضامین پایه از نقل قول‌ها که از بیانات رهبر انقلاب از طریق فیش‌های موضوعی مرتبط با مفهوم جهاد طی سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۰ به‌دست آمده است، استخراج می‌شود؛ در گام دوم، مضامین سازمان‌دهنده و در گام سوم، مضامین فراگیر جهاد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای مشخص می‌شود. مضامین فراگیر یافته‌های نهایی تحقیق است که آموزه جهاد در اندیشه رهبری را مورد تبیین و واکاوی قرار می‌دهد.

۲- پیشینه پژوهش

با نگاهی به آثار مرتبط قبلی، برخی موارد قابل توجه است؛ پورا بر اهیم (۱۳۹۵) در چارچوب نظریه استعاره شناختی به بررسی مفهوم جهاد و پایداری در گفتمان آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته است. استعاره جهاد در این مقاله به عنوان استعاره‌ای کلان سیاسی، زیرساخت بسیاری از مفهوم‌سازی‌های استعاری در گفتمان سیاسی رهبر انقلاب است. نویسنده توجه به استعاره جهاد در اندیشه رهبری را ناشی از شرایط ویژه نظام سیاسی ایران و جهان اسلام در برابر نظام سلطه می‌داند.

جانی‌پور و ستوده‌نیا (۱۳۹۳) راهبرد جهاد در قرآن کریم را مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج این مقاله نشان می‌دهد که بنیاد جهاد در دین اسلام به اقداماتی اشاره دارد که از رهگذر نقد قدرت‌های نامشروع حاکم، به نفی رژیم‌ها و سیاست‌های آن‌ها منتهی می‌شود. مطابق این بررسی، جهاد در دین اسلام به عنوان راهبردی نرم‌افزارگرایانه مطرح می‌شود. جهاد الهی، توحیدی، فی سبیل‌الله، جهاد مساعدتی، همه‌جانبه و عمومی از جمله گونه‌های مختلف جهاد هستند.

جمشیدی و همکاران (۱۳۹۵) به تبیین مفهوم جهاد در نگرش شیعه امامیه پرداخته‌اند. یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد در نگاه امامیه، جهاد به عنوان امری عبادی و تکلیفی شرعی شرایط خاصی دارد و نمی‌توان هر اقدام و هر جنگی را، هرچند به نام دین، جهاد دانست. اهداف جهاد ارتباط مستقیمی با مفاهیم صلح، امنیت و عدالت دارد.

داوند و جمشیدی (۱۳۹۵) معتقدند، آموزه جهاد نقش مهمی در شکل‌گیری انقلاب اسلامی ایفا کرده است. مقاله روش مبارزه در انقلاب اسلامی را ضابطه‌مند و ریشه در فرهنگ اسلامی می‌داند که از اصل جهاد الهام گرفته است. جهاد در این مقاله به مثابه انقلاب و مبین روش مبارزه انقلاب اسلامی است. آموزه جهاد و از جمله جهاد اکبر، اصغر، تبلیغی و جهاد مسلحانه در انقلاب اسلامی مطابق با منابع فقهی و اسلامی به اجرا گذاشته شده است.

صالحی نجف‌آبادی (۱۳۹۷) به موضوع جهاد در اسلام پرداخته است. کتاب شامل چهار فصل و در قالب مجموعه دروس ارائه شده است، به نظر نویسنده جهاد به گونه‌ای که در قرآن و سیره پیامبر ﷺ است با آنچه فقها در متون فقهی نوشته‌اند، در دو قطب مخالف قرار دارند. او معتقد است در اسلام حمله نظامی ابتدایی به غیرمسلمانان بی‌آزار مجاز نیست، بلکه با تشویق خوش رفتاری با آنان، برای دفع شر دشمن مهاجم به جهاد تشریح

شده است. کتاب بر دو نکته تأکید دارد یکی ادواری نبودن و جوب جهاد؛ به این معنا که جهاد مشروط به اذن یا امر امام معصوم نیست، بلکه هر وقت دشمن حمله کند، جهاد واجب است و نیز جهاد در عصر غیبت تعطیل نیست.

کریمی میرعزیزی و همکاران (۱۳۹۵) معناشناسی جهاد در قرآن کریم را مورد بررسی قرار داده اند. یافته های این پژوهش نشان می دهد، برخلاف رویکرد عمومی که واژه جهاد را مطابق با جنگ (قتال) مفهوم گذاری کرده است، این واژه غالباً معنای قدرت و جنگ نرم افزارگونه، یعنی تلاش با مفاهیم تئوریک از قبیل قول، وعظ، ارشاد و ... دارد.

اما این مقاله از سه جنبه نوآورانه است؛ نخست از جهت انتخاب مضمون جهاد در اندیشه آیت الله خامنه ای که تاکنون انجام نشده است. دوم از نظر رویکرد، در این مقاله تمرکز اصلی بر ظرفیت های اجتماعی و تمدنی آموزه جهاد در اندیشه رهبری است؛ امری که می تواند گامی در جهت تقویت ادبیات پژوهشی مقوله پیشرفت و تمدن اسلامی باشد. سومین جنبه نوآوری، استفاده از روش کیفی تحلیل مضمون شبکه ای بیانات رهبری است که می تواند با منطق استقرایی، لایه های معنایی مضمون جهاد را مورد تبیین دقیق تر قرار داد.

۳- مبانی مفهومی و نظری جهاد

۱-۳) مفهوم شناسی جهاد

جهاد (در لغت) از جَهْد یا جُهد به معنای سختی، مشقت و تلاش توأم با رنج آمده است (مقداد، ۱۳۸۰، ص. ۳۱۳). در شرع اسلام جهاد، جنگیدن در راه حق است و در وجه اسمی «جنگ دینی» و غزوه مسلمانان با کافران (معین، ۱۳۶۰، ج ۱، ص. ۱۲۵۷) و در برخی منابع جهاد به معنای زمین سخت و سفت است. جهاد از فعل «جَاهَدَ» و از نظر لغوی به معنی جنگ و مبارزه در راه خدا با همه ابزارها از جمله، بیان، جان و مال تعریف شده است (قربان نیا، ۱۳۸۲، ص. ۳۰). ریشه لغوی جهاد را می توان از «جَهْد» به معنای مشقت و سختی یا از کلمه «جُهد» به معنای کوشش گسترده و وسیع به اندازه طاقت دانست (مقداد، ۱۳۸۰، ص. ۳۱۳).

در فرهنگ عربی المنجد آمده است که جهد گاهی به معنای حداکثر توان و طاقت و گاهی به معنای سختی و دشواری به کار می رود و مجاهده یعنی به کارگیری آنچه در توان است. در اصطلاح، جهاد مبارزه برای دفاع از دین است (معلوف، ۱۳۷۹، ص. ۱۰۵). در لسان العرب نیز بر کثرت و نهایت سعی در حد وسعت و طاقت در گفتار و کردار تأکید شده است (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۳، ص. ۱۳۳-۱۳۵). در فرهنگ واژگان معجم الوسیط نیز واژه

جهاد به معنای جدیت و تحمل سختی در کار تا رسیدن به مطلوب و جهاد در اصطلاح شرعی به معنای مبارزه با کفار آمده است (انیس و همکاران، ۱۳۹۲ق، ص. ۱۴۲).

در اصطلاح دینی جهاد به مثابه مفهومی اخلاقی «مجاهدت با هواهای نفسانی و هوس‌های شیطانی» (جمشیدی، ۱۳۸۹، ص. ۳۸۲) یا جهاد اکبر و کلامی فقهی، کاربرد نهایت توان برای قتال در راه خدای عزوجل با نفس (جان) و مال (دارایی) و زبان یا غیر آن است (حرعاملی، ۱۴۰۱ق، ص. ۱۱-۱۲۳).

در اصطلاح شرع، جهاد به عنوان ابزاری برای حفظ اسلام و مسلمانان در مقابل تجاوز و ظلم، تشریح و به عنوان جنگی مشروع به منظور دفاع از مذهب و جلوگیری از تجاوز و بی‌عدالتی توسعه یافته است. روشن‌ترین معنی مصطلح آن، همان جنگیدن در راه خدای متعال است که جهادگر در آن، خود را در معرض شهادت قرار می‌دهد. چنین جهادی با جهاد نفس نیز قرین خواهد بود (مصباح یزدی، ۱۳۸۳، ص. ۳۱).

۲-۳) برداشت‌های نظری از مفهوم جهاد

یکی از ارکان مهم دین اسلام آموزه جهاد است. در اسلام جهاد از جمله فرایض عبادی‌ای به‌شمار می‌رود که جهت حفاظت از آرمان‌های اسلامی و برچیدن ظلم و بی‌عدالتی به جامعه اسلامی توصیه شده است. به تعبیر حضرت علی علیه السلام، جهاد دری از درهای بهشت است که بر اولیا خاص الهی باز می‌شود و ترک‌کننده جهاد جامه خواری بر تن خواهد کرد (حسنی، ۱۳۸۸، ص. ۲۱).

عموم نظریه‌های موجود درباره جهاد، ناظر بر رزمی و نظامی دیدن آن است و براین اساس مبادی فقهی آن ترسیم شده است.^۱ در این میان از منظر تاریخی می‌توان به سه جهت‌گیری برجسته در این زمینه اشاره کرد:

۱-۲-۳) طرفداران نگرش تفریطی

یعنی گروهی که اصل جهاد و مجاهده را در عمل انکار می‌کنند؛ به عنوان نمونه به مرجئه می‌توان اشاره کرد. این گروه که به دنبال قتل عثمان و بحران سیاسی - اجتماعی ناشی از آن شکل گرفت، با پذیرش اصل ارجاع داوری به خداوند، سکوت خود را توجیه کردند (قادری، ۱۳۸۷، ص. ۶۵).

۱. برای آشنایی با مبادی فقهی رویکرد غالب نزد گروه‌های مختلف دینی رجوع شود به: ابن تیمیه، ۱۳۶۸ق؛ ابوزهره، ۱۳۸۴ق؛ حسن، ۱۴۰۲ق؛ زحیلی، ۱۳۸۱ق؛ طوسی، ۱۳۸۷ق؛ هیکل، ۱۴۱۷ق.

۳-۲-۲) حامیان گرایش افراطی

خارج در تاریخ صدر اسلام و جریان سلفی - تکفیری در دوران معاصر در تبیین و کاربرد مفهوم جهاد، برداشت انحرافی و بدعت‌آمیزی ارائه می‌کنند که حاصل آن چیزی جز تروریسم نیست (یزدانی و شیخون، ۱۳۸۹، ص. ۲۰۹).

۳-۲-۳) نگرش اعتدالی به مفهوم جهاد

این همان الگوی اشاره‌شده در قرآن و قابل‌مشاهده در سیره پیامبران و معصومان است. جلال‌الدین فارسی معتقد است نهضت‌های جهادی و انقلابی پیامبران در شیوه از اصول واحدی پیروی کرده‌اند. برای نمونه، پیامبر اسلام به مبارزه اعتقادی دست زد. ابتدا با قرآن به جهادی عظیم بر ضد مشرکان برخاست. هم‌چنین حضرت موسی علیه السلام و حضرت عیسی علیه السلام وقتی تاسیس دولت را امکان‌ناپذیر دیدند، به تکوین ملت یا هسته اولیه آن اکتفا کردند (فارسی، ۱۳۶۱، ص. ۳۲). اما گاهی مبارزه‌های سیاسی پیامبران و امامان با طاغوت به درگیری مسلحانه منجر می‌شد. قیام امام حسین علیه السلام بزرگ‌ترین الگوی جهاد به مثابه انقلاب است (ر.ک: شهیدی، ۱۳۷۶).

از منظر قرآن کریم جهاد بر الگویی نرم‌افزارگرایانه در عرصه مدیریت دلالت دارد. از این رو اگر بخواهیم از واژه مبارزه و جنگ در این زمینه استفاده کنیم، دو جنگ سخت و نرم را شامل می‌شود. بررسی آیات قرآن کریم نشان می‌دهد گونه‌های مختلفی از جهاد بر رویکرد نرم‌افزارگرایانه استوار است. براساس مستندات قرآنی انواع جهاد به شش گونه جهاد الهی، توحیدی، فی‌سبیل‌الله، مساعدتی، همه‌جانبه و جهاد عمومی دسته‌بندی شده‌است (جانی‌پور و ستوده‌نیا، ۱۳۹۳، ص. ۸۰).

جهاد از منظر موضوعی شامل دوگونه جهاد اکبر یا جهاد با نفس و جهاد اصغر است. جهاد اکبر اساس جهاد اصغر و از جمله موضوعاتی است که از گذشته‌های دور تا به امروز مورد توجه علمای شیعه بوده‌است. شیخ حرعاملی در *وسائل الشیعه*، با طرح بحث گسترده‌ای تحت عنوان «ابواب جهاد النفس و مایناسبه» احادیث اخلاقی متعددی را در موضوعاتی هم‌چون مبارزه با نفس و فضائل اخلاقی مانند توکل، تقوا، ورع، عفت، تواضع و ... ذکر کرده‌است (عاملی، ۱۴۰۱ق، ص. ۱۲۲-۳۹۲). از منظر کارکردی جهاد اصغر به دوگونه ابتدایی و دفاعی تقسیم می‌شود.

۴- مفهوم جهاد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای

حاصل بحث «جهاد» به‌عنوان موضوع درس خارج فقه آیت‌الله خامنه‌ای در سال‌های ۶۹

تا ۷۳ سه مقاله «امان»، «الصابئة» و «المهادنة» ذیل کتاب *ثلاث رسائل فی الجهاد* بود (خامنه‌ای، ۱۳۹۷). بخشی از مهم‌ترین ابداعات ایشان در این کتاب را می‌توان به اختصار چنین برشمرد:

۴-۱) نوآوری در تعریف فقهی جهاد

فقه‌های پیشین غالباً دو تعریف مشهور برای مفهوم «جهاد» ارائه کرده‌اند که در هر دو تعریف، «نبرد نظامی» محور قرار گرفته‌است، اما آیت‌الله خامنه‌ای براساس استنباطی که از ادله قرآنی و روایی داشته‌اند، با ارائه تعریف جامع‌تری از این مفهوم، جهاد را اعم از قتال می‌دانند.

۴-۲) نوآوری در مؤلفه‌های رکنی جهاد

خود این تعریف باعث نوآوری در عناصر اساسی «جهاد» شده‌است. ایشان عناصر اساسی جهاد را چنین برشمرده‌است: ۱. تولید و به‌کارگیری قدرت. ۲. اعمال این قدرت در جهت تحقق مصالح کلی اسلام و امت اسلامی و دفع مفسد (فی سبیل الله). ۳. اعمال قدرت در تقابل با دشمن. ۴. باعث غلبه بر دشمن، تضعیف و یا از بین بردن دشمن باشد؛ بنابراین دشمن‌شناسی یکی از عناصر مهم جهاد است. ۵. باید تحت امر فقیه مدیر مدبر عاقل باتقوا در عصر غیبت باشد.

۴-۳) نوآوری در دسته‌بندی اقسام جهاد

از ابداعات آیت‌الله خامنه‌ای در مبحث جهاد نوآوری در دسته‌بندی اقسام جهاد است. برخلاف مشهور فقها که جهاد را به ابتدایی و دفاعی تقسیم می‌کنند، ایشان این تقسیم‌بندی را متعلق به فقها می‌دانند، نه مستقیماً برگرفته از ادله شرعی؛ به‌همین دلیل ایشان مستند به ادله و طرح حیثیات متعدد برای جهاد، شش تقسیم‌بندی جدید برای جهاد مطرح می‌کند. بنابراین ایجاد تحول در دسته‌بندی‌های فقهی نیز یکی دیگر از ابتکارات رهبری در اجتهاد است که تأثیر مهمی در فتوای نهایی مجتهد دارد (کعبی، ۱۳۹۸/۹/۱۸).

آنچه در بررسی نوآوری در آموزه جهاد در *ثلاث رسائل فی الجهاد* مورد توجه قرار می‌گیرد، مفهوم جهاد به معنای مبارزه است:

که جهاد آن عرض عریض و آن عمل شامل و عام و نافع تمام‌نشدنی است که در انواع و اشکال مختلف تحقق پیدا می‌کند. ما در اول کتاب جهاد عرض کردیم که معیار جهاد، شمشیر و میدان جنگ نیست، معیار جهاد همان چیزی است که امروز در زبان فارسی ما در کلمه «مبارزه» وجود دارد. (خامنه‌ای، ۱۳۷۳/۶/۲۰؛ صلح میرزایی، ۱۴۰۰، ص. ۲۸) جهاد یعنی مبارزه، در زبان فارسی، جنگ و ستیزه‌گری معنای مبارزه را نمی‌دهد.

می‌گویی من دارم مبارزه می‌کنم؛ مبارزه علمی می‌کنم، مبارزه اجتماعی می‌کنم، مبارزه سیاسی می‌کنم، مبارزه مسلحانه می‌کنم؛ همه اینها مبارزه است و معنا دارد. مبارزه یعنی تلاش پرنیرو در مقابل یک مانع یا یک دشمن. مبارزه آنجایی است که انسان با یک مانع برخورد کند، که این مانع در جبهه‌های انسانی می‌شود دشمن؛ و در جبهه‌های طبیعی می‌شود موانع طبیعی.» (خامنه‌ای، ۱۳۸۳/۴/۱؛ صلح‌میرزایی، ۱۴۰۰، ص. ۳۱)

همان‌گونه که بیان شد آموزه جهاد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای محدود به جنبه سخت‌افزاری جهاد (نظامی) نیست، بلکه باید در زمینه معرفتی، علمی و اجتماعی این آموزه و فریضه الهی عینیت یابد: «جهاد فقط شمشیرگرفتن و جنگ کردن در میدان قتال نیست؛ جهاد شامل جهاد فکری، جهاد عملی، جهاد تبیین و تبلیغی و جهاد مالی است.» (خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۲/۲۹؛ صلح‌میرزایی، ۱۴۰۰، ص. ۳۸-۳۹)

چنانچه اشاره شد از نظر فقهی میان علمای اسلامی درباره انواع، اهداف و چگونگی جهاد تفاوت‌های زیادی وجود دارد که نتیجه برخی برداشت‌های تک‌بعدی و افراطی از این آموزه الهی شکل‌گیری گروه‌های سلفی - تکفیری است. در فقه امامیه، جهاد ابزاری در جهت ایجاد صلح و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز و تحقق عدالت و رفع فتنه از جهان است و بر ماهیت دفاعی جهاد تأکید می‌شود.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و در گفتمان اسلام سیاسی امام خمینی جهاد دفاعی مورد توجه قرار گرفت. این برداشت از جهاد در دوران ۸ سال دفاع مقدس جنبه میدانی و عینی یافت، اما جهاد در معنای عمومی آن، یعنی مبارزه و کوشش در برابر موانع برای پیشرفت و دستیابی به خیر مادی و معنوی، در ابعاد مختلف بروز یافت. تا جایی که مفاهیمی هم‌چون مدیریت جهادی، جامعه جهادی، جهاد فرهنگی و علمی، جهاد اقتصادی، جهاد سازندگی، گروه‌های جهادی و ... در ادبیات سیاسی اجتماعی جامعه شکل گرفت و نتایج آن در زندگی عمومی نمود یافت. در این بررسی مضامین فراگیر جهاد و ابعاد آن در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای مورد واکاوی و تبیین قرار می‌گیرد.

۵- روش تحقیق

یکی از روش‌های کارآمد تحلیل کیفی، تحلیل مضمون است (Braun&Clarke,2006). تحلیل مضمون^۱ روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی

است. این روش فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (Boyatzis, 1998).
 تحلیل مضمون به سه روش قالب مضامین، ماتریس مضامین و شبکه مضامین مطابق با جدول (۱) انجام می‌شود که در این تحقیق، از روش شبکه مضامین استفاده شده است.

روش‌های تحلیل مضمون

ارائه‌دهنده	شرح	روش‌ها
King, & Horrock (2010)	در تحقیقاتی که تعداد متون و داده‌های آن زیاد باشد (ده تا سی منبع) به کار می‌رود.	قالب مضامین
Miles, & Huberman (1994)	جهت مقایسه مضامین با یکدیگر و یا مقایسه مضامین در منابع و داده‌ها استفاده می‌شود.	ماتریس مضامین
Attride – Stirling (2001)	شبکه مضامین نقشه‌ای شبیه تارنما به مثابه اصل سازمان‌دهنده و روش نمایش عرضه می‌کند.	شبکه مضامین

جدول (۱)

در شبکه مضامین، براساس روندی مشخص، پایین‌ترین سطح قضایای پدیده از متن بیرون استخراج می‌شود (مضامین پایه)؛ سپس با دسته‌بندی این مضامین پایه‌ای و تلخیص آن‌ها به اصول انتزاعی‌تر می‌رسند (مضامین سازمان‌دهنده)؛ در قدم سوم، این مضامین عالی در قالب استعاره‌های اساسی به صورت مضامین حاکم بر متن درمی‌آیند (مضامین فراگیر)، سپس این مضامین با ترسیم نقشه‌ای شبیه تارنما، مضامین برجسته هر یک از سه سطح همراه با روابط میان آن‌ها را نشان می‌دهد. تارنمای گرافیکی با از بین بردن هرگونه سلسله‌مراتب درمیان مضامین بر وابستگی متقابل میان شبکه تأکید می‌شود (عابدی‌جعفری و همکاران، ۱۳۹۰، ص. ۱۷۰).

تحلیل شبکه مضمونی را می‌توان به طور کلی به سه بخش اصلی تقسیم کرد: تجزیه متن؛ کشف متن و درنهایت یک پارچه‌سازی کشف‌ها (Attride-Stirling, 2001). مراحل کلی که برای یافتن شبکه مضمونی لازم است طی شود، در جدول ۲ نشان داده شده است.

مراحل تنظیم شبکه مضمونی

مرحله تحلیلی	گام	اقدام
الف) تجزیه متن	گام اول: کدگذاری	تجزیه متن به بخش‌های کوچک‌تر با استفاده از چارچوب کدگذاری
	گام دوم: تعریف مضامین	استخراج مضامین از بخش‌های کدگذاری شده متن. تصحیح مضامین
	گام سوم: ساختن شبکه‌های مضمونی	منظم کردن مضامین یافتن مضامین پایه‌ای بازآرایی مضامین پایه‌ای برای یافتن مضامین سازمان‌دهنده استخراج مضامین فراگیر ترسیم شبکه‌های مضمونی بازبینی و تصحیح
ب) کشف متن	گام چهارم: توصیف و کشف شبکه‌های مضمونی	توصیف شبکه کشف شبکه
	گام پنجم: خلاصه‌سازی شبکه‌های مضمونی	خلاصه کردن شبکه‌های مضمونی
ج) یکپارچه‌سازی کشف‌ها	گام ششم: توصیف الگوها	توصیف الگوها

جدول (۲)

داده‌های این تحقیق از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای از سال ۱۳۶۸-۱۴۰۰ درباره مفهوم جهاد انتخاب شده است (بیاناتی که شبیه بودند، یکی از آن‌ها استفاده شده است). همچنین به منظور شناسایی و کشف مضامین اصلی بیانات ایشان، از روش تحلیل مضمون با کاربرد گسترده در تحقیقات کیفی استفاده شده است.

الگوریتم این تحقیق مطابق شکل زیر با روش شبکه مضامین از روش‌های تحلیل

مضمون ارائه می‌شود:

۶- مضامین پایه‌ای جهاد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای

در گام اول از متون اصلی، نقل قول‌هایی از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، که به‌طور صریح به جهاد اشاره داشته‌اند، در قالب کدهایی سازمان‌دهی شده‌اند. در ادامه هرکدام از این نقل قول‌ها حاوی مضمونی است که با خواندن آن متن، مستقیماً به ذهن متبادر می‌گردد؛ سایر گام‌های ارائه‌شده در بالا به شرح جداول (۳ و ۴) انجام می‌گیرد.

تبدیل نقل قول به مضامین پایه‌ای

ردیف	نقل قول	مضمون پایه‌ای
۱	گاهی جهاد، جهاد سیاسی است، گاهی جهاد فرهنگی است، گاهی جهاد نرم است، گاهی جهاد سخت است، گاهی با سلاح است، گاهی با علم است؛ همه این‌ها جهاد است اما در همه این‌ها باید توجه داشت که این جهاد، علیه دشمن است، علیه دشمن بشریت است، علیه دشمنانی است که به‌اتکای قدرت خود و زر و زور خود، وجود سنگین و مطامع خودشان را بر بشریت تحمیل می‌کنند. سازش با آن‌ها معنا ندارد (۱۳۹۵/۰۹/۲۷).	جهاد در ابعاد مختلف (سیاسی، فرهنگی، علمی، سخت و نرم) وجود دارد.
۲	جهاد یعنی تلاش بی‌وقفه، همراه با خطرپذیری - در حد معقول البته - و پیشرفت و امید به آینده (۱۳۸۷/۰۷/۰۳).	جهاد، تلاش بی‌وقفه، خطرپذیری، پیشرفت و امید به آینده در همه میدان‌ها است.

<p>تولید در ابعاد مختلف مادی و معنوی جهاد محسوب می‌شود.</p>	<p>امروز تولید علم، تولید کار، تولید ابتکار، تولید کالا، کالای مورد نیاز مردم، تولید انسان کارآمد، تولید فرصت و تولید عزت، هرکدام از این‌ها یک جهاد است. مجاهد فی سبیل‌الله تولیدکننده است (۱۳۸۵/۰۱/۰۱).</p>	<p>۳</p>
<p>جهاد در زبان فارسی یعنی مبارزه که غیر از ستیزه‌گری است. جهاد هرگونه مبارزه در مقابل دشمن است.</p>	<p>جهاد یعنی مبارزه. در زبان فارسی، جنگ و ستیزه‌گری معنای مبارزه را نمی‌دهد. می‌گویی من دارم مبارزه می‌کنم، مبارزه علمی می‌کنم، مبارزه اجتماعی می‌کنم، مبارزه سیاسی می‌کنم، مبارزه مسلحانه می‌کنم؛ همه این‌ها مبارزه است و معنا دارد. مبارزه یعنی تلاش پرنیرو درمقابل یک مانع یا یک دشمن. اگر هیچ مانعی درمقابل انسان نباشد، مبارزه وجود ندارد (۱۳۸۳/۰۸/۲۰).</p>	<p>۴</p>
<p>جهاد در قرآن و حدیث یعنی مبارزه برای از میان برداشتن موانع انسانی (دشمن) و موانع طبیعی.</p>		<p>۵</p>
<p>هر تلاشی که در راه خدا انجام شود، جهاد و با موفقیت همراه است</p>		<p>۶</p>
<p>مجاهدت محدود به میدان جنگ نیست، بلکه تلاش در ابعاد مختلف علمی، اخلاقی، فرهنگی و... جهاد در راه خدا است.</p>	<p>مجاهدت فقط جنگیدن و به میدان جنگ رفتن نیست. کوشش در میدان علم، اخلاق، همکاری‌های سیاسی و تحقیق نیز برای مردم جهاد محسوب می‌شود. ایجاد فرهنگ و اندیشه صحیح در جامعه نیز جهاد است. این‌ها، همه جهاد در راه خدا و جهاد فی سبیل‌الله است (۱۳۸۱/۱۲/۰۶).</p>	<p>۷</p>

<p>جهاد اسلامی با ظلم و تجاوز به حقوق انسان‌ها مناسبتی ندارد.</p>	<p>جهاد با همان شکل اسلامی‌اش که البته حدودی دارد، ظلم نیست. در جهاد، تعدی و تجاوز به حقوق انسان‌ها نیست. در جهاد، بهانه‌گیری و کشتن این‌وآن نیست. در جهاد، از بین بردن هرکسی که مسلمان نیست، دیده نمی‌شود (۱۳۷۲/۱۲/۱۳).</p>	<p>۸</p>
<p>جهاد علمی یکی از بزرگ‌ترین فرایض دینی است.</p>	<p>جهاد علمی یکی از بزرگ‌ترین فرایض ما است (۱۳۷۸/۰۷/۰۶).</p>	<p>۹</p>
<p>جهاد کبیر عدم تبعیت از دشمن در میدان‌های مختلف است.</p>	<p>«جهاد کبیر» یعنی چه؟ یعنی اطاعت نکردن از دشمن، از کافر؛ از خصمی که در میدان مبارزه با تو قرار گرفته، اطاعت نکن. اطاعت یعنی چه؟ یعنی تبعیت؛ تبعیت نکن. تبعیت نکردن در کجا؟ در میدان‌های مختلف؛ تبعیت در میدان سیاست، در میدان اقتصاد، در میدان فرهنگ، در میدان هنر. در میدان‌های مختلف از دشمن تبعیت نکن؛ این شد جهاد کبیر (۱۳۹۵/۰۳/۰۳).</p>	<p>۱۰</p>
<p>بحث جهاد دفاعی یا ابتدایی فرعی است، مهم احساس مسئولیت برای نجات مستضعفین است.</p>	<p>بحث این که آیا جهاد، دفاعی است یا ابتدایی است یا مانند این‌ها، بحث‌های فرعی است؛ بحث اصلی این است: <i>مَالِكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ</i>، چرا جهاد نمی‌کنید، مقاتله نمی‌کنید، نبرد نمی‌کنید در راه خدا و بلافاصله [می‌گویند] و در راه مستضعفین، برای نجات مستضعفین؟ این احساس</p>	<p>۱۱</p>

	<p>مسئولیت است؛ یعنی شما برو جان خودت را به خطر بینداز و جانت را کف دستت بگیر در میدان‌های خطر، برای این که مستضعفان را نجات بدهی؛ معنای این، همان مسئولیت است دیگر (۱۳۹۳/۰۹/۰۶).</p>	
<p>جهاد، ایمان و اراده، کارآمدترین نقش را در روابط پیچیده جوامع و انسان‌ها دارند.</p>	<p>در معادلات به شدت پیچیده و درهم‌تنیده روابط انسان‌ها و جامعه‌ها و پدیده‌ها و اقدام‌ها، بارزترین و کارآمدترین نقش، از آن ایمان، عزم و جهاد است (۱۳۸۵/۰۶/۲۶).</p>	۱۲
<p>جهاد برای رسیدن یک جامعه به عدالت، معنویت، عزت و استغنا، گریزناپذیر است.</p>	<p>جامعه‌ای که عدالت، معنویت، عزت و استغنا را سرلوحه هدف‌های خود می‌داند، از آراسته‌شدن به ایمان و عزم و جهاد، ناگزیر است (۱۳۸۵/۰۶/۲۳).</p>	۱۳
<p>منافع جهاد اکبر (مبارزه با نفس) علاوه بر ابعاد فردی، موجب رونق جامعه و کشور خواهد شد.</p>	<p>منافع مبارزه با نفس، اصلاح نفس و مجاهدت درونی در راه خدا - که جهاد اکبر است - مخصوص خود شما هم نمی‌ماند، بلکه جامعه و کشور و ملت و اوضاع کشور و اوضاع سیاسی و عزت بین‌المللی و اوضاع اقتصادی و وضع زندگی و خلاصه دنیا و آخرت مردم، از این رهگذر رونق و تاللو و درخشش پیدا می‌کند (۱۳۷۳/۱۲/۱۱).</p>	۱۴
<p>هرگونه تلاش، سازندگی، خودسازی و دیگرسازی برای ادای تکلیف و حق بندگی پروردگار است.</p>	<p>تلاش و جهادی که می‌کنیم، سازندگی، خودسازی و دیگرسازی‌ای که به دنبالشان می‌رویم، خدمتی که به خلق می‌کنیم، اقامه عدلی که می‌کنیم، حکومتی که به راه می‌اندازیم، همه در درجه اول، برای این است که پیش خدای متعال به عنوان یک بنده بتوانیم</p>	۱۵

	عرض کنیم: «پروردگارا! ما حق بندگی تو را تا حدی که توانستیم به جا آوردیم.» (۱۳۷۳/۰۶/۲۹).	
۱۶	اساس جهاد را امر به معروف و نهی از منکر استوار می‌کند (۱۳۷۱/۰۴/۲۲).	اساس جهاد بر امر به معروف و نهی از منکر استوار است.
۱۷	راه پیشرفت ایران اسلامی، احیا روحیه انقلابی و احیا روحیه مجاهدت است (۱۳۹۵/۰۴/۰۵).	خدای متعال راه درست را به مجاهدان نشان می‌دهد.
۱۸	راه پیشرفت ایران اسلامی، احیا روحیه انقلابی و احیا روحیه مجاهدت است (۱۳۹۵/۰۴/۰۵).	احیا روحیه جهادی باعث پیشرفت ایران اسلامی است.
۱۹	باب جهاد، باب کم‌اهمیتی هم نیست؛ در بهشت است، به‌روی همه هم باز نمی‌شود؛ به‌روی اولیا باز می‌شود. این نشان می‌دهد که مردم مجاهد ما از اولیای خداوند هستند که این باب روی آن‌ها باز شده است (۱۳۹۰/۰۲/۰۳).	جایگاه مردم مجاهد در ردیف اولیا الهی است.
۲۰	آنچه ملت‌ها را، هم در تاریخ و هم در دوران خودشان، در میان ملت‌های عالم سربلند می‌کند، مجاهدت است، تلاش است (۱۳۹۳/۰۱/۰۶).	مجاهدت موجب سربلندی ملت‌ها در طول تاریخ است.
۲۱	دفاع مقدس جهاد بزرگ دینی و ملی ملت ایران بود (۱۳۸۸/۰۶/۲۹).	دفاع مقدس جهاد بزرگ دینی و ملی ملت ایران است.
۲۲	خدای متعال برای مجاهدین فضیلت قائل شده است، برای مجاهدت رتبه قائل شده است، برای همین است بعضی‌ها مجاهدت می‌کنند و این مجاهدت، آن‌ها را به مقامات عالی می‌رساند؛ نه فقط آخرت خودشان را درست می‌کنند، دنیای	مجاهدت دارای آثار و پیامدهای مادی - معنوی و فردی - اجتماعی است.

	دیگران را هم می‌سازند و تقویت می‌کنند و به وجود می‌آورند (۱۳۹۵/۰۴/۰۵).	
۲۳	بدون جهاد، هیچ چیز به دست انسان نمی‌آید؛ نه دنیا و نه آخرت (۱۳۷۷/۰۷/۲۶).	انسان با جهاد دنیا و آخرت را به دست می‌آورد.
۲۴	مؤمن حقیقی آن کسی است که ایمان را با جهاد و هجرت و نصرت همراه می‌کند. تشخص بسیجی به این است. این فکر غلط و انحرافی که ما ایمان را منتهای عمل و منتهای جهاد، برای تقرب الی‌الله کافی بدانیم، این آیه [آیه ۷۴ سوره انفال] و آیات زیادی آن را رد می‌کنند. بسیج، قائم به همین است که ایمان همراه با عمل، آن هم عمل مجاهدانه باشد (۱۳۸۹/۰۸/۰۲).	ایمان منتهای عمل و منتهای جهاد، فکر غلط و انحرافی‌ای است.
۲۵	اگر این مجاهدت‌ها نباشد، یک ملت همیشه توسری خور، همیشه عقب مانده، همیشه ضعیف، همیشه زورشنو باقی خواهد ماند (۱۳۸۸/۰۲/۲۲).	اگر مجاهدت نباشد، ملت‌ها همیشه عقب مانده، ضعیف و تحقیر شده هستند.
۲۶	امت اسلامی به خاطر فراموش کردن مجاهدت در راه خدا به وضعیت اسفبار امروز رسیده است (۱۳۸۵/۰۵/۱۷).	فراموش کردن مجاهدت، علت وضعیت اسفبار جوامع اسلامی است.
۲۷	ابراز دشمنی با بسیج، یعنی ابراز دشمنی با مجاهدت و تلاش و نشاط و کار در همه میدان‌ها (۱۳۸۴/۰۹/۰۷).	دشمنی با نیروی بسیج به معنای دشمنی با تلاش، مجاهدت، نشاط و کار است.
۲۸	خدا نصرتش را به آدم‌های تنبل و بی‌مجاهدت نمی‌دهد. خدا از انسان‌های بی‌کاره و تنبل و بی‌خیال و لابلالی حمایت نمی‌کند، ولو مؤمن باشند (۱۳۸۴/۰۲/۱۲).	خداوند به آدم‌های تنبل و بی‌مجاهدت، حتی اگر مؤمن باشند، یاری نمی‌رساند.
۲۹	کسی که مشغول مجاهدت است، حق ندارد ناامید شود. چون یقیناً پیروزی در انتظار اوست (۱۳۷۹/۰۹/۱۲).	مجاهدان نباید ناامید شوند.

۳۰	آنچه بنده در وضع کنونی برای خودم احساس تکلیف کرده‌ام و می‌کنم و به مسئولان کشور هم توصیه می‌کنم، این است که ما میدان مجاهدت را رها نکنیم؛ مجاهدت در صحنه‌هایی که طبق تشخیص و فهم درست مسائل، بر ما تکلیف است. این مجاهدت، مهم‌ترین راه برون‌رفت از مشکلات است (۱۳۸۲/۰۶/۱۹).	مسئولان نباید میدان مجاهدت را رها کنند؛ مجاهدت یک تکلیف و راه برون‌رفت از مشکلات است.
۳۱	مبادا جهاد در راه خدا را با مال و جان و زبان ترک کنید (۱۳۷۲/۱۲/۱۳).	مبادا جهاد ترک شود.
۳۲	در جهاد، مردم اصل‌اند؛ هرچه ممکن است، بایستی اعتماد آن‌ها جلب بشود (۱۳۷۰/۱۲/۱۳).	در جهاد جلب اعتماد مردم اصل است.
۳۳	بدون جهاد، هیچ دشمنی از صحنه عقب‌نشینی نخواهد کرد، و جهاد هم جز با اتحاد و وحدت و هماهنگی، امکان‌پذیر نیست (۱۳۶۹/۰۱/۲۲).	جهاد با وحدت و هماهنگی امکان‌پذیر است.
۳۴	جهاد فی سبیل‌الله را چه در میدان‌های نبرد نظامی، آن‌وقتی که لازم باشد، چه در میدان‌های دیگر - میدان سیاست، میدان اقتصاد و دیگر میدان‌ها - دنبال کنیم و حس عزت و کرامت انسانی و اسلامی را برای خودمان مغتنم بشماریم (۱۳۹۰/۰۴/۰۹).	جهاد در همه میدان‌ها باید حفظ شود.
۳۵	گاهی انسان عمل هم دارد، اما نسبت به وظایف اصلی تعهد ندارد؛ می‌گوید به ما چه! کج‌روی‌های برخاسته از هوس نیز همین‌طور است. انسان به این‌ها نباید تن بدهد (۱۳۷۹/۰۹/۱۲).	بی‌تفاوتی و بی‌تعهدی آفت جهاد است.
۳۶	بایستی حتماً با تنبلی و بی‌عملی خودش مبارزه کند؛ تلاش و مجاهدت کند و در این راه قبول خطر کند. این یکی از وظایف است (۱۳۷۹/۰۹/۱۲).	در مسیر مجاهدت نباید دچار تنبلی و بی‌عملی شد.

مشکلات ملت زمانی برطرف می‌شود که ایمان و جهاد در بین مسئولان به‌عنوان ارزش شناخته شود.	وقتی این ملت به هدف‌های خود دست پیدا خواهد کرد و مشکلات گوناگون را از سر راه خود برخواهد داشت که ایمان و جهاد درمیان مسئولان به‌عنوان یک ارزش شناخته شود. این جهاد، جهاد علمی، جهاد عدالت‌خواهی و جهاد مدیریتی و اقتصادی است (۱۳۸۴/۰۱/۰۱)	۳۷
پیشرفت و تمدن‌سازی با مجاهدت تداوم می‌یابد.	همه پیشرفت‌ها، همه تمدن‌سازی‌ها، به برکت مجاهدت دائم شده‌است (۱۳۹۲/۰۲/۱۱).	۳۸
برای هدف‌های بزرگ مانند اتحاد اسلامی باید مجاهدت کرد.	همه مقصودهای بزرگ محتاج مجاهدت‌اند. هیچ مقصود بزرگی نیست که بدون مجاهدت حاصل شود. اتحاد بین مسلمان‌ها هم بدون مجاهدت حاصل نخواهد شد. وظیفه ماست که برای اتحاد دنیای اسلام مجاهدت کنیم (۱۳۸۷/۱۲/۲۵).	۳۹
از اولین لحظه بعثت پیامبر ۲۳ سال جهاد همه‌جانبه را آغاز کرد.	پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small> از اولین لحظه بعثت یک جهاد مرکب همه‌جانبه دشوار را آغاز کرد و ۲۳ سال درنهایت دشواری این جهاد را پیش برد. جهاد او در درون خود، جهاد با مردمی که از حقیقت هیچ ادراکی نداشتند و جهاد با آن فضای ظلمانی مطلق بود (۱۳۸۵/۰۵/۳۱).	۴۰
جهاد وظیفه همگانی و ضامن پیشرفت و پیروزی است.	باید احساس وظیفه را فراموش نکنیم؛ مجاهدت را فراموش نکنیم؛ جهاد درصحنه‌های مختلف، وظیفه ماست و ضامن پیشرفت و پیروزی ماست (۱۳۸۶/۰۵/۲۸).	۴۱
فرهنگ رزمندگی و جهاد یکی از نکات برجسته در فرهنگ اسلامی است.	یکی از نکات برجسته در فرهنگ اسلامی، که مصداق‌های بارزش، بیشتر در تاریخ صدر اسلام و کمتر درطول	۴۲

	زمان دیده می‌شود، «فرهنگ رزمندگی و جهاد» است (۱۳۷۵/۰۳/۲۰).	
تکیه بر استعداد های داخلی جهت پیشرفت کشور بخش فعال اجتماعی جهاد کبیر است.	این که از همه استعداد های موجود کشور دعوت می‌کنیم که استعداد های خودشان را در خدمت پیشرفت این کشور به کار بیندازند و به صحنه بیاورند و به میدان بیاورند و از مسئولان دولتی و سایر مسئولان دعوت می‌کنیم که از این استعداد ها استقبال بکنند، این آن بخش فعال اجتماعی این جهاد کبیر است (۱۳۹۵/۰۳/۰۳).	۴۳

جدول (۳)

۷- مضامین سازمان دهنده و فراگیر جهاد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای

پس از دست یافتن به مضامین پایه‌ای و مبتنی بر آن، مضامین سازمان دهنده و مضامین فراگیر شناسایی می‌شود. در این مرحله از تحلیل مضمونی سعی می‌شود با سازمان دهی مجدد مضامین اولیه یا همان مضامین پایه‌ای به مضامین انتزاعی‌تری دست یابیم که ما را به مضمون‌های اصلی‌تر و فراگیرتر رهنمون سازد. در جدول شماره ۴ مضامین سازمان دهنده و مضامین فراگیر استخراج و شناسایی شده‌اند.

تبدیل مضامین پایه‌ای به مضامین سازمان دهنده و فراگیر

ردیف	مضامین پایه‌ای	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
۱	جهاد در ابعاد مختلف (سیاسی، فرهنگی، علمی، سخت و نرم) وجود دارد.	جهاد در ابعاد مختلف وجود دارد.	
۲	جهاد، تلاش بی‌وقفه، خطرپذیری، پیشرفت و امید به آینده در همه میدان‌ها است.	تلاش بی‌وقفه، خطرپذیری و امید به آینده در همه میدان‌ها جهاد است.	جهاد مبارزه در همه ابعاد زندگی است.
۳	تولید در ابعاد مختلف مادی و معنوی جهاد محسوب می‌شود.	تولید در ابعاد مختلف جهاد است.	

	جهاد در زبان فارسی یعنی مبارزه که غیر از جنگ و ستیزه‌گری است. جهاد هرگونه مبارزه در مقابل دشمن است.	۴
	جهاد هرگونه تلاش و مبارزه درمقابل دشمن و یا موانع طبیعی است.	۵
	هر تلاشی در راه خدا جهاد است.	۶
	مجاهدت محدود به میدان جنگ نیست، بلکه تلاش در ابعاد مختلف از جمله علمی، اخلاق، فرهنگ و ... جهاد راه خدا است.	۷
	جهاد اسلامی با ظلم، قتال و تجاوز مناسبتی ندارد.	۸
	جهاد علمی یکی از بزرگ‌ترین فرایض دینی است.	۹
	جهاد کبیر عدم تبعیت از دشمن در میدان‌های مختلف است.	۱۰
جهاد خودسازی و دگرسازی است.	جهاد مسئولیت اجتماعی برای نجات مستضعفین است.	۱۱
	در روابط پیچیده جوامع و انسان‌ها جهاد، ایمان و اراده کارآمدترین نقش را دارد.	۱۲

	رسیدن به معنویت و عدالت با جهاد امکان‌پذیر است.	در یک جامعه برای رسیدن به عدالت، معنویت، عزت و استغنا، جهاد گریزناپذیر است.	۱۳
	جهاد اکبر علاوه بر جنبه فردی موجب رونق جامعه خواهد شد.	منافع جهاد اکبر علاوه بر ابعاد فردی، موجب رونق جامعه و کشور خواهد شد.	۱۴
		هرگونه تلاش، سازندگی، خودسازی و دیگرسازی برای ادای تکلیف و حق بندگی پروردگار است.	۱۵
	جهاد اکبر جنبه فردی و اجتماعی دارد.	جهاد اکبر فقط به محدوده شخصی مربوط نیست، بلکه در محدوده عظیم اجتماعی قرار دارد.	۱۶
	اساس جهاد امر به معروف و نهی از منکر است.	اساس جهاد بر امر به معروف و نهی از منکر استوار است.	۱۷
جهاد پیامدهای مادی و معنوی دارد.	هدایت الهی پادشاهان مجاهدان است.	خدای متعال راه درست را به مجاهدان نشان می‌دهد.	۱۸
	روحیه جهادی رمز پیشرفت و آبادانی است.	احیا روحیه جهادی باعث پیشرفت ایران اسلامی است.	۱۹
	جهاد موجب رهایی ملت‌ها از هرگونه نظام سلطه است.	جهاد اسلامی برای نجات ملت‌های تحت سلطه استعمار و استبداد است.	۲۰
	مجاهدت باعث سربلندی ملت‌ها در طول تاریخ است.	مجاهدت موجب سربلندی ملت‌ها در طول تاریخ است.	۲۱
	دفاع مقدس الگوی عملی پیروزی در جهاد دینی و ملی است.	دفاع مقدس جهاد بزرگ دینی و ملی ملت ایران است.	۲۲

	۲۳	پاداش جهاد با تقرب به پروردگار و کسب مقام مجاهدان است.	قرب الهی پاداش مجاهدان است.
	۲۴	انسان با جهاد دنیا و آخرت را به دست می آورد.	دنیا و آخرت با جهاد کسب می شود.
آفات جهاد باید شناسایی شود.	۲۵	ایمان منهای عمل و منهای جهاد فکر غلط و انحرافی ای است.	ایمان بدون جهاد غلط است.
	۲۶	اگر مجاهدت نباشد، ملت ها همیشه عقب مانده، ضعیف و تحقیر شده هستند.	ملت بدون جهاد، ضعیف، حقیر و عقب مانده است.
	۲۷	فراموش کردن مجاهدت علت وضعیت اسفبار جوامع اسلامی است.	فراموشی مجاهدت علت وضعیت اسفبار جوامع اسلامی است.
	۲۸	خداوند به آدم های تنبل و بی مجاهدت، حتی اگر مؤمن باشند، یاری نمی رساند.	
	۲۹	مجاهدان نباید ناامید شوند.	ناامیدی آفت جهاد است.
	۳۰	سربلندی و عزت یک ملت بدون جهاد امکان پذیر نیست.	
	۳۱	مبادا جهاد ترک شود.	ترک جهاد آفت است.
	۳۲	در جهاد جلب اعتماد مردم اصل است.	
	۳۳	جهاد با وحدت و هماهنگی امکان پذیر است.	جهاد بدون وحدت امکان پذیر نیست.
	۳۴	جهاد در همه میدان ها باید حفظ شود.	
	۳۵	بی تفاوتی و بی تعهدی آفت جهاد است.	بی تفاوتی و بی تعهدی آفت جهاد است.

	تنبلی و بی‌عملی آفت جهاد است.	در مسیر مجاهدت نباید دچار تنبلی و بی‌عملی شد.	۳۶
	اگر جهاد در بین مسئولان ارزش نباشد، مشکلات برطرف نخواهد شد.	مشکلات ملت زمانی برطرف می‌شود که ایمان و جهاد در بین مسئولان به‌عنوان ارزش شناخته شود.	۳۷
پیشرفت و تمدن‌سازی با مجاهدت امکان‌پذیر است.	جهاد موجب پیشرفت و تمدن‌سازی است.	پیشرفت و تمدن‌سازی با مجاهدت تداوم می‌یابد.	۳۸
		برای هدف‌های بزرگ مانند اتحاد اسلامی باید مجاهدت کرد.	۳۹
	شکل‌گیری تمدن اسلامی با جهاد آغاز شد.	از اولین لحظه بعثت پیامبر ۲۳ سال جهاد همه‌جانبه را آغاز کرد.	۴۰
	جهاد ضامن پیشرفت و پیروزی است.	جهاد وظیفه همگانی و ضامن پیشرفت و پیروزی است.	۴۱
	رزمندگی و جهاد ویژگی مهم فرهنگ اسلامی است.	فرهنگ رزمندگی و جهاد یکی از نکات برجسته در فرهنگ اسلامی است.	۴۲
	خوداتکایی در جهت پیشرفت کشور جهاد‌کبیر است.	استفاده از استعدادهای کشور در جهت خدمت و پیشرفت، بخش فعال اجتماعی جهاد کبیر است. تکیه بر استعدادهای داخلی جهت پیشرفت کشور بخش فعال اجتماعی جهاد کبیر است.	۴۳

جدول (۴)

۸- یافته‌های تحقیق

تحلیل مضمون بیانات آیت‌الله خامنه‌ای شامل پنج مضمون فراگیر جهاد است:

۸-۱) معنای جهاد: جهاد مبارزه در همه ابعاد زندگی است.

جهاد در لغت به معنای مبارزه است که با جنگ و ستیزه تفاوت دارد؛ از نظر مفهومی هرگونه تلاش در مقابل موانع انسانی (دشمن) و طبیعی، جهاد تلقی می‌شود که موضوع جهاد ابتدایی یا دفاعی محل بحث نیست، آنچه مهم است چندوجهی بودن مفهوم جهاد است که می‌تواند در ابعاد مختلف اخلاقی، علمی، تولیدی، سیاسی، فرهنگی و ... موضوعیت داشته باشد. جهاد تلاش و مبارزه در زندگی، پیشرفت و امید به آینده در همه میدان‌ها است.

۸-۲) ابعاد جهاد: جهاد خودسازی و دگرسازی است.

جهاد اکبر، به‌عنوان اساس جهاد اصغر، در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای صرفاً مبارزه با نفس و خودسازی نیست، بلکه جنبه اجتماعی دارد و موجب آبادانی جامعه خواهد شد. نکته قابل توجه اجتماعی بودن مضمون جهاد، طرح آن به‌عنوان اساس و پایه امر به معروف و نهی از منکر است. این مضمون نشان می‌دهد که احساس مسئولیت اجتماعی و حساسیت نسبت به مسائل مختلف جامعه، از مصادیق جهاد است.

۸-۳) پیامدهای جهاد: جهاد دارای پیامدهای مادی و معنوی است.

هدایت و قرب الهی وعده خداوند به مجاهدان است. کسانی که در راه خدا جهاد می‌کنند در دنیا و آخرت مورد رحمت و توجه الهی خواهند بود. علاوه بر پاداش به مجاهدان، ملت‌ها و جامعه مجاهد نیز مشمول پاداش و پیامدهای مادی و معنوی جهاد خواهند شد. عزت و سربلندی و پیروزی نتیجه مجاهدت ملت‌ها است و جهاد رمز پیشرفت و آبادانی جوامع محسوب می‌شود. نجات از هرگونه سلطه تنها با جهاد امکان‌پذیر است. در این میان دفاع مقدس الگوی عینی و عملی جهاد بزرگ دینی و ملی ملت ایران است.

۸-۴) آفات جهاد: ترک جهاد موجب عقب ماندگی، انحراف و سلطه‌پذیری است.

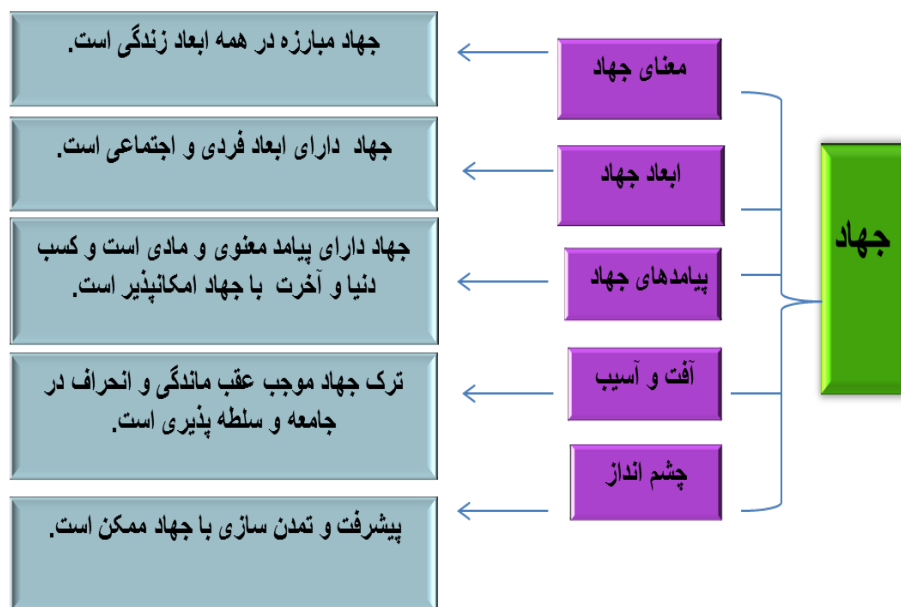
در تبیین مفهوم جهاد و درک فلسفه آن، شناسایی آسیب‌ها نقش کلیدی دارد. به‌نظر می‌رسد اولین و مهم‌ترین نکته در این جا پیوند مستحکم ایمان با جهاد یا ایمان و عمل است. ایمان بدون جهاد نه تنها کامل نیست و به حقیقت راه ندارد، بلکه مسیر انحرافی‌ای است و براساس آیات الهی، فرد مؤمن بدون جهاد به قرب الهی نزدیک نیست. «این فکر غلط و انحرافی که ما ایمان را منهای عمل و منهای جهاد، برای تقرب الی‌الله کافی بدانیم، این آیه [انفال/۷۴] و آیات زیادی آن را رد می‌کنند. بسیج، قائم به همین است که ایمان همراه با عمل، آن‌هم عمل مجاهدانه باشد.» (۱۳۸۹/۰۸/۰۲)

ترک جهاد، بی تفاوتی و بی تعهدی، تنبلی و بی عملی از جمله آفت‌های جهاد است که موجب حقارت و عقب ماندگی ملت‌ها خواهد شد. هم‌چنین یکی دیگر از نکات آسیب‌شناسانه جهاد این است که اگر جهاد در بین مسئولان به‌عنوان یک ارزش مطرح نباشد مشکلات جامعه برطرف نمی‌شود. علاوه بر این‌ها تفرقه و پراکندگی میان مسلمانان از موانع و آفت‌های جهاد است.

۵-۸) چشم‌انداز جهاد: پیشرفت و تمدن‌سازی با مجاهدت امکان‌پذیر است.

از ابتدای بعثت، پیامبر اسلام ﷺ آغازگر جهاد همه‌جانبه‌ای بودند؛ این مضمون بیانگر آن است که اولین سنگ بنای تمدن اسلامی با جهاد همه‌جانبه گذاشته شد و آنچه اهمیت دارد، جهاد در مقابل ظلم و جهل است. به‌نظر می‌رسد از یک سو جهاد معرفتی و جهاد علمی مبنای پیشرفت و تمدن‌سازی هستند. از سوی دیگر فرهنگ رزمندگی از ویژگی‌های مهم فرهنگ اسلامی محسوب می‌شود، امری که توأم با تداوم جهاد و ضامن پیشرفت و تمدن‌سازی است. جهاد کبیر یکی از انواع جهاد است که در این مضمون، خودتکایی و توجه به استعدادهای درونی را به‌عنوان مبنای پیشرفت در مرکز توجه قرار می‌دهد. به‌نظر می‌رسد که تداوم جهاد و برداشت چندبعدی متناسب با نیازهای مادی و معنوی و ضرورت فرهنگ جهادی می‌تواند ضامن دستیابی به اهداف بزرگ یعنی پیشرفت و تمدن‌سازی باشد.

نمودار شبکه مضمونی جهاد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای

نتیجه

مسئله محوری این مقاله، بررسی جایگاه و ابعاد مفهوم جهاد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای است؛ این که مفهوم جهاد صرفاً به معنای قتال و جنگ نیست، بلکه این آموزه دینی ابعاد فردی و اجتماعی‌ای دارد که جنبه اجتماعی آموزه جهاد برجسته‌تر است. جهاد به‌عنوان یک فریضه الهی، ظرفیت گسترده‌ای در خودسازی و دگرسازی و ایجاد پیشرفت و تمدن‌سازی دارد. جهاد نقطه اتصال خواسته‌های فردی و جمعی، مدیریت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی است و به‌عنوان آموزه‌ای مهم می‌تواند جامعه اسلامی را به پیشرفت و تمدن اسلامی رهنمون شود.

برخلاف برداشت‌های یک‌جانبه از مفهوم جهاد در زنجیره معنایی قتال، تبیین مفهوم جهاد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای یک آموزه بنیادی و به‌عنوان فریضه‌ای الهی است که در همه ابعاد زندگی انسان نقش کلیدی ایفا می‌کند. جهاد با مفاهیمی هم‌چون خودسازی و دگرسازی، مسئولیت اجتماعی و امر به معروف و نهی از منکر، مبارزه با هرگونه مانع و تلاش برای دستیابی به جامعه‌ای آباد و عدالت‌محور پیوندی عمیق دارد.

از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، جامعه‌ای که در آن جهاد نباشد، جامعه‌ای تنبل و بی‌تفاوت است که همواره عقب‌مانده و شکست‌خورده باقی می‌ماند؛ رمز پیروزی و نجات در مقابل ظالمان و استکبار، توجه به جهاد در همه ابعاد زندگی است. پیروزی انقلاب اسلامی و مقاومت و ایثار در هشت سال جنگ تحمیلی از نظر ایشان به‌عنوان الگو و مصداق جهاد و مبارزه دینی و ملی ملت ایران است. علاوه بر این جهاد در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی فرهنگی و اجتماعی به معنای تلاش و مبارزه در برابر موانع، در ادبیات فکری و عملی جامعه امروز ما عینیت یافته است، تا جایی که در عرصه‌های مختلف و به‌واسطه نیاز جامعه شاهد حضور فعالیت‌های جهادی برای آبادانی و رفع محرومیت‌ها از جامعه (در عرصه مدیریتی، علمی، فرهنگی و اقتصادی) هستیم.

بی‌تردید این پویای ملی که به‌ویژه در بحران‌های طبیعی هم‌چون سیل و زلزله و طی سال‌های اخیر در بحران کرونا مورد توجه قرار گرفت، از گفتمان انقلاب اسلامی و برداشت چندبعدی از آموزه جهاد در اندیشه رهبران انقلاب نشئت می‌گیرد. آموزه جهاد بی‌تفاوتی‌های اجتماعی را از میان برداشته و با تکیه بر ارزش‌ها و هنجارهای دینی مسئولیت اجتماعی افراد را مورد توجه قرار می‌دهد.

پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های بعدی ظرفیت‌های اجتماعی و فرهنگی آموزه جهاد در متون دینی مورد توجه قرار گیرد، تا ضمن استخراج الگوی نظری در عرصه راهبردی مسئولیت اجتماعی جامعه و نیز سرمایه اجتماعی تقویت گردد.

منابع

قرآن کریم.

- ابن تیمیه، ا. (۱۳۶۸ق). *رسالة القتال*. بی جا: مطبعة السنه المحمديه.
- ابن منظور، م. (۱۴۱۴ه.ق). *لسان العرب*. (ج ۳). بیروت: دار صادر.
- ابوزهره، م. (۱۳۸۴ق). *العلاقات الدولية في الاسلام*. قاهره: الدار القومية.
- انیس، ا. و همکاران. (۱۳۹۲ق). *معجم الوسيط*. قاهره: مجمع اللغة العربيه.
- پورابراهیم، ش. (۱۳۹۵). استعاره جهاد و پایداری در گفتمان و ایدئولوژی سیاسی رهبر: رویکرد شناختی. *ادبیات پایداری*، ۸ (۱۵) صص. ۱۲۷-۱۴۶.
- جاننی پور، م.؛ ستوده نیا، م.ر. (۱۳۹۳). تبیین راهبرد نرم افزارگرایانه جهاد در قرآن کریم. *تحقیقات علوم قرآن و حدیث*، ۱۱ (۲۳) صص. ۶۱-۸۵.
- جمشیدی، م.ح. (۱۳۸۹). *مبانی اندیشه نظامی در اسلام*. تهران: انتشارات جامع امام حسین علیه السلام.
- جمشیدی، م.ح. و همکاران. (۱۳۹۵). جهاد اسلامی در روابط بین الملل از منظر شیعه امامیه و عدم تناسب آن با خشونت گرایی و تروریسم. *مطالعات انقلاب اسلامی*، ۱۳ (۴) صص ۱۶۸-۱۴۹.
- حر عاملی، م. (۱۴۰۱ق). *وسائل الشیعه*. (تصحیح و تحقیق: ع. ربانی شیرازی). طهران: مکتبه الاسلامیه.
- حسن، م.ع. (۱۴۰۲ق). *العلاقات الدولية في القرآن و السنه*. عمان: مکتبه النهضه الاسلامیه.
- حسنی، م. (۱۳۸۸). بررسی رابطه فرهنگ سیاسی شیعه و پیروزی انقلاب اسلامی. *مطالعات انقلاب اسلامی*، ۵ (۱۷) صص. ۷۳-۱۰۵.
- خامنه ای، س.ع. (۱۳۹۷). *ثلاث رسائل في الجهاد*. تهران: فقه روز.
- داوند، ح.؛ جمشیدی، م.ح. (۱۳۹۵). تبیین نقش و کارکرد آموزه جهاد در فرایند انقلاب اسلامی ایران. *نظریه های اجتماعی متفکران اسلامی*، ۶ (۲) صص. ۳۷۶-۳۵۷.
- زحیلی، و.م. (۱۳۸۱ق). *آثار الحرب في الفقه الاسلامی*. بیروت: دارالفکر.
- شهیدی، س.ج. (۱۳۷۶). *قیام حسین علیه السلام*. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- صالحی نجف آبادی، ن. (۱۳۹۷). *جهاد در اسلام*. (چاپ ششم). تهران: نشر نی.

صلح میرزایی، س. (۱۴۰۰). *جهاد تبیین در اندیشه آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)*. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.

طوسی، م. (۱۳۸۷ق). *المبسوط فی الفقه الامامیه*. تهران: المكتبة المرتضویه.

عابدی جعفری، ح. و همکاران. (۱۳۹۰). *تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی*. *اندیشه مدیریت راهبردی*، ۵ (۱۰) صص ۱۶۸-۱۵۱.

فارسی، ج. (۱۳۶۱). *انقلاب تکاملی اسلام*. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

قادری، ح. (۱۳۸۷). *اندیشه‌های سیاسی در اسلام و ایران*. تهران: انتشارات سمت.

قربان‌نیا، ن. (۱۳۸۲). *حقوق جنگ در اسلام*. *رواق اندیشه*، ۲ (۲) صص ۲۶-۱۳.

کرمی میرعزیزی، ب. و همکاران. (۱۳۹۵). *معناشناسی واژه جهاد در قرآن کریم*. *سراج منیر*، ۷ (۲۳) صص ۱۵۰-۱۲۹.

کعبی، ع. (۱۳۹۸/۹/۱۸). *روش‌شناسی اجتهادی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در کتاب «ثلاث رسائل فی الجهاد: نوآوری‌های فقهی در جهاد*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/others-dialog?id=44346>

مقداد، ف. (۱۳۸۰). *کنز العرفان فی فقه القرآن*. (مصحح: ع. عقیقی بخشایشی). قم: انتشارات نوید اسلام.

هیكل، م.خ. (۱۴۱۷ق). *الجهاد و القتال فی السیاسة الشرعیة*. بیروت: دار البیارق.

یزدانی، ع.؛ شیخون، ا. (۱۳۸۹). *انقلاب اسلامی ایران و پدیده تروریسم*. *سیاست خارجی*، ۲۴ (۱) صص ۲۲۰-۲۰۱.

معلوف، ل. (۱۳۷۹). *المنجد البجدی*، (مترجم: ا. سیاح). تهران: انتشارات فرحان.

معین، م. (۱۳۶۰). *فرهنگ فارسی معین*، (ج ۱). تهران: انتشارات امیرکبیر.

مصباح یزدی، م.ت. (۱۳۸۳). *جنگ و جهاد در قرآن*. (تهیه و تدوین: م.م. نادری قمی و م.ح. اسکندری). قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۳/۴/۱). *بیانات در دیدار جمعی از مسئولان جهاد*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3236>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۹۵/۲/۲۹). *بیانات در دیدار قاریان و حافظان برتر شرکت کننده در مسابقات بین‌المللی قرآن کریم*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33125>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۷۳/۶/۲۹). بیانات در دیدار فرماندهان سپاه. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2726>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۹۵/۹/۲۷). بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت

اسلامی. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=35186>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۷/۷/۳). بیانات در دیدار نخبگان علمی و اساتید دانشگاه‌ها. قابل دسترس

در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3851>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۵/۱/۱). بیانات در دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی. قابل

دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3332>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۳/۸/۲۰). بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت. قابل

دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3259>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۱/۱۲/۶). بیانات در دیدار جوانان و دانشجویان سیستان و بلوچستان. قابل

دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8798>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۷۲/۱۲/۱۳). بیانات در خطبه‌های نماز جمعه. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2705>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۷۸/۷/۶). پیام به مناسبت بازگشایی دانشگاه‌ها. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=2973>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۹۵/۳/۳). بیانات در دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین

(علیه‌السلام). قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33172>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۹۳/۹/۶). بیانات در دیدار اعضای مجمع عالی بسیج مستضعفین. قابل

دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=28344>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۵/۶/۲۳). پیام به اتحادیه انجمن‌های اسلامی دانشجویان. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=223>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۷۳/۱۲/۱۱). بیانات در خطبه‌های نماز عید فطر. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2741>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۷۳/۶/۲۹). بیانات در دیدار فرماندهان سپاه. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2726>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۷۱/۴/۲۲). بیانات در دیدار فرماندهان گردان‌های عاشورا. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2627>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۹۵/۴/۵). بیانات در دیدار خانواده‌های شهدای هفتم تیر و جمعی از

خانواده‌های شهدای مدافع حرم. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33600>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۹۰/۲/۳). بیانات در دیدار مردم استان فارس. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=12163>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۹۳/۱/۶). بیانات در یادمان شهدای شرق کارون. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=26024>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۸/۶/۲۹). خطبه‌های نماز عید سعید فطر. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8070>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۹۵/۴/۵). بیانات در دیدار خانواده‌های شهدای هفتم تیر و جمعی از خانواده‌های شهدای مدافع حرم. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33600>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۷۷/۷/۲۶). بیانات در مراسم صبحگاه لشکر سیدالشهداء علیه السلام. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2912>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۹/۸/۲). بیانات در دیدار بسیجیان استان قم. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10403>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۸/۲/۲۲). بیانات در دیدار خانواده‌های شهدا و ایثارگران کردستان. قابل

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=6742>

دسترس در:

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۵/۵/۱۷). بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم در سالروز میلاد امیرالمؤمنین علیه السلام. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3345>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۴/۹/۷). بیانات در دیدار هزاران نفر از بسیجیان در سالروز شهادت حضرت امام صادق (ع). قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3322>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۴/۲/۱۲). بیانات در دیدار جمعی از ایثارگران و خانواده‌های شهدای استان

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3280>

کرمان. قابل دسترس در:

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۷۹/۹/۱۲). بیانات در دیدار کارگزاران نظام. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3039>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۲/۶/۱۹). بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3192>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۷۲/۱۲/۱۳). بیانات در خطبه‌های نماز جمعه. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2705>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۷۰/۱۲/۱۳). بیانات در دیدار اعضای کادر مرکزی حزب الله لبنان. قابل

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2601> دسترس در:

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۶۹/۱/۲۲). بیانات در دیدار اعضای حزب وحدت اسلامی افغانستان. قابل

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2292> دسترس در:

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۹۰/۴/۹). بیانات در دیدار مسئولان نظام در روز عید مبعث. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=12834>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۷۹/۹/۱۲). بیانات در دیدار کارگزاران نظام. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3039>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۴/۱/۱). بیانات در دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی. قابل

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3274> دسترس در:

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۹۲/۲/۱۱). بیانات در دیدار جمعی از مداحان. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=22443>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۷/۱۲/۲۵). بیانات در دیدار مسئولان نظام. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=6022>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۵/۵/۳۱). بیانات در دیدار کارگزاران نظام و سفرای کشورهای اسلامی در

سالروز عید مبعث. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3348>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۶/۵/۲۸). بیانات در دیدار میهمانان شرکت‌کننده در چهارمین مجمع جهانی

اهل بیت علیهم‌السلام. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3397>

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۷۵/۳/۲۰). بیانات در دیدار فرماندهان لشکر ۲۷ محمد رسول‌الله صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم. قابل

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=4790> دسترس در:

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۹۵/۳/۳). بیانات در دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین علیه‌السلام. قابل

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33172> دسترس در:

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۹/۸/۲). بیانات در دیدار بسیجیان استان قم. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10403>

Attride –Stirling, J. (2001). Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. *Research Qualitative*,v(1),pp 385-405.

Boyatzis, E.R. (1998). *Thematic analysis and qualitative information transforming*. Sage.

Braun,V. & Clarke,V. (2006). Using thematic analysis in psychology.

۱۰۵ *Qualitative Research in psychology*, 3(2), pp. 77-101.

King, N. & Horrocks, C. (2010). *Interview research*. London: Sage.
Miles, M.B. & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded sourcebook*. Sage.

سال بیست و پنجم / شماره نود و هفتم / بهار ۱۴۰۱